

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ادبیات عامه شهرستان درگز

کنایات، مثل، اشعار محلی، اشعار عروسی
داستان، چیستان، عقاید و....

احمد تکلیفی چاپشو

انتشارات سخن گستر

۱۳۷۹

تکلیفی چاپشلو، احمد، ۱۳۳۵-
ادبیات عامه شهرستان درگز: کنایات، مثل، اشعار
محلّی... / احمد تکلیفی چاپشلو- مشهد: سخن‌گستر،
۱۳۷۹.
۳۵۲ ص.: جدول.

ISBN: 964- 6932- 15- 0

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. ۳۵۰- ۳۵۲
۱. ادبیات عامه- ایران- درگز. ۲- فرهنگ
عامه- ایران- درگز. الف. عنوان.

۳۹۸/۲۰۹۵۵۸۲۳۴ PIR ۸۷۹۷ / د ۴ ت ۸

م ۷۹-۵۸۸۶

کتابخانه ملی ایران

ناشر: سخن‌گستر

□ نام کتاب: ادبیات عامه شهرستان درگز

□ مؤلف: احمد تکلیفی چاپشلو

□ شمارگان: ۲۰۰۰

□ قیمت: ۱۴۰۰ تومان

□ نوبت چاپ: اول ۱۳۷۹

□ چاپخانه: ایران‌نما

□ شابک: ۹۶۴-۶۹۳۲-۱۵-۰

فهرست مطالب

۵	پیش‌گفتار
۷	مقدمه
	فصل اول
۱۷	اوضاع طبیعی
۲۵	اوضاع تاریخی
	فصل دوم
۳۱	کنایات
۴۶	تعبیرات و ترکیبات کنایی
۸۰	مثل
۱۱۷	تعبیرات مثلی
	فصل سوم
۱۲۵	اشعار محلی
۱۵۶	اشعار عروسی
۱۸۵	اشعار لالایی
۱۸۸	اشعار تعزیه
	فصل چهارم
۱۹۳	داستان
۲۲۲	چیستان
	فصل پنجم
۲۲۹	عقاید
	فصل ششم
۲۵۱	واژه‌نامه
۳۵۰	منابع و ماخذ

تقدیم به روح پرفتوح برادر شهیدم صمد
تکلیفی چابشوکه در جبهه‌های نبرد حق علیه
باطل در عملیات بیت‌المقدس (۱۳۶۱/۳/۴)
به فیض شهادت نایل گردید.

ا.ت

«به نام خالق هستی بخش»

پیش‌گفتار

برای شناخت هر قوم و قبیله‌ای و ایل و طایفه‌ای باید فرهنگ و ادبیات عامه آنها را مورد بررسی قرار داد. مطالعهٔ آداب و سنت‌ها و عقاید و عادات و قصه‌ها و امثال و افسانه‌ها و ترانه‌ها و اشعار و لایلی‌ها ما را به احوال و افکار ذوق و هنر و روحیات آن مردم آشنا می‌سازد. در لابلای فرهنگ و ادبیات مردم، ما به بسیاری از نکات دقیق ادبی و اخلاقی و اجتماعی و انتقادی و دقایق اوضاع زمان و طرز زندگی و اندیشه‌های آنها آگاه می‌شویم.

تاکنون مجموعه‌ای مدون و منظم و کامل از ادبیات عامه شهرستان درگز تدوین نشده است بلکه گاه‌گاهی در میان آثار و ادبیات به‌طور پراکنده اشاره شده است. که در جای خود درخور تقدیر است. امید است این اقدام سبب ترغیب علاقه‌مندان به جمع‌آوری و تدوین ادبیات عامه در سایر شهرهای ایران شود، که در دورترین روستاها و در سینهٔ سالخوردهگان هنوز محفوظ است.

این تألیف شامل چند بخش است که در فهرست کتاب عنوان شده است کتاب حاضر به موضوعاتی پرداخته است که جای بسیاری از آنها در کتاب‌هایی که تاکنون دربارهٔ این شهرستان نوشته شده است خالی می‌نماید.

نویسنده در نوشتن این گفتار از صرف وقت و مطالعه در زمینه‌های مربوط و رجوع به منابع و دقت لازم در حد وسع خویش فروگذار نکرده است، با این همه در تقدیم حاصل کار خود به طالبان این گونه مباحث هیچ‌گونه ادعایی ندارد و با فروتنی فراوان که از کم توانی خویش آگاه می‌باشد.

معادل‌ها و ترجمه‌هایی که در برابر اصطلاحات ترکی به کار رفته به منظور انتقال مفهوم است.

بدیهی است در هر مورد و هرگاه معادلی بهتر و رساتر عرضه شود پذیرفتنی است و موجب خوشوقتی. در این جا باید سپاس خود را از محضر استادان ارجمند آقایان دکتر رضا انزابی نژاد و دکتر محمدمهدی ناصح اعلام نمایم زیرا راهنمایی و هم‌دلی و تشویق آنان بود که به نوشته حاضر سروسامان بخشید و از استادان و همکاران و دیگر یاری‌گران که بنده را در جمع‌آوری این مطالب قرین ممت خود ساختند تشکر نمایم. نویسنده انتقاد و راهنمایی صاحب‌نظران و متفردان علم و ادب را به جان پذیرا است. در خاتمه جا دارد از زحمات و تلاشهای طاقت فرسای همسر گرانقدرم که با تحمل سنگینی و بار زندگی روزمره و سرپرستی و تربیت فرزندان فرصت مطالعه و تحقیق را برایم فراهم آوردند صمیمانه قدردانی نمایم.

و ما توفیقی الا با الله علیه توکلت و الیه انیب

احمد تکلیفی چاپشلو

مقدمه

پژوهشی که اکنون در دسترس استادان و دوستان و علاقه‌مندان عزیز قرار می‌گیرد درباره ادبیات عامه شهرستان درگز می‌باشد که نویسنده مستقیماً از زبان توده مردم شهرستان و به روش تحقیق در احوال و افکار ساکنان این شهرستان جمع‌آوری نموده است.

اگر چه نگارنده با پرداختن به این کار مدتی طولانی از عمر خود را صرف کرده و لذات و خوشی‌های زندگی را به رنج تحقیق در این موضوع بدل نموده‌است، اما خوشوقت است که امروز ثمره زحمت و کوشش خود را به صورت مجموعه‌ای مدون در آورده و به هموطنان خود تقدیم می‌کند. تحقیق در احوال و افکار عامه مردم از نظر جامعه‌شناسی کاری بسیار سودمند است. فرهنگ و ادب هر ملت دهها برابر بیش از آن چه در کتب و رسالات ضبط و نقل شده است در سینه مردم عامی وجود دارد. در زبان و قلب توده مردم بسی حکایات و امثال و اصطلاحات وجود دارد که هر یک از آنها پندی گرانمایه در خود نهفته دارد یا سند معتبری است که خصوصیات اخلاقی و روحی و اجتماعی و سیاسی حیات گذشته مردم مذکور را بیان می‌کند.

امروز برای پی‌بردن به احوال و تمدن ملل تنها به کتاب‌ها و رساله‌ها و کتیبه‌ها اکتفا نمی‌شود، بلکه به معلومات و اطلاعاتی که از دوران کهن در سینه توده مردم ضبط و نگهداری شده است نیز متوسل می‌شوند، زیرا این معلومات و اطلاعات بکر و تازه است و از هزاران سال پیش سینه به سینه نقل شده است و رنگ محلی دارد و اصالت خود را تا حدی حفظ کرده است^(۱)

تحقیق در ادبیات عامه و فرهنگ و جمع‌آوری عقاید و رسوم یک محل و دقت در آنها موجب می‌شود که براحوال و افکار و ذوق و هنر و روحیات و حدود فرهنگ و تربیت مردم آن محل معرفت پیدا کنیم. و بسیاری از حقایق و حوادث گذشته و نیز عقاید پیشینیان بر ما روشن گردد.

۱. در نوشتن این مقاله از کتاب عقاید و رسوم مردم خراسان تألیف دکتر شکورزاده استفاده شده است.

مردم عامی با ذوق، گاهی برای یک اندیشه اخلاقی و فلسفی یا دادن یک دستور بهداشتی و راهنمایی و تربیت خلق به شعر و حکایت و حتی آش و غذاهای نذری متوسل شده‌اند و یا منظور و مقصود خود را در قالب افسانه‌ای لطیف بیان داشته‌اند. و چه بسا که یک مطلب فلسفی و اخلاقی عمیق را در لابلای حوادث یک داستان یا یک نذر گنج‌نیده و با زبانی بسیار ساده و روشن برای مردم عامی که مانند خواص خواندن و نوشتن نمی‌دانسته‌اند بیان داشته‌اند و از همین راه هزاران نکته دقیق و دستور اخلاقی از قبیل:

توکل بر خدا و اتکاء به نفس و مقابله با دشمنان و احتراز از غدر و خیانت و گناه و کسب هنر و ادب و داشتن صفات و خصایل نیکو به هموطنان و هموعان خود آموخته و نیکوکاران را مدح و بدکاران را قدح کرده‌اند.

اما این داستان‌ها و امثال همیشه از زبان و مغز مردم نیک‌اندیش و با ذوق تراوش نکرده‌است و چه بسا که عده‌ای از محرومیت در عشق و ناکامی و فقر مادی و تحمل جفای زمانه یا ضعف و رنجوری و برخورد با حوادث بد روزگار سبب پیدایش بعضی افکار و عقاید باطل شده‌اند، به این معنی که حاصل تجارب تلخ خود را به صورت عقیده و حکمی غلط و یا شعر و افسانه‌ای زشت بیان داشته و دانسته یا ندانسته آنها را بین مردم رواج داده‌اند. این عقاید سخیف و غلط در کشورهای دیگر نیز وجود دارد و منحصر به ایران نیست^(۱).

بنابراین عقاید و افکار عامه بر دو قسم است:

یکی افکار و عقایدی که به تجربه برای مردم عاقل و فهمیده و خوش‌نیت حاصل شده است و آنان نیز برای نشر این افکار و عقاید افسانه‌ها و امثال و اشعاری پرداخته و حتی برای ایام و ساعات مختلف سال از خود رسوم و آدابی وضع کرده‌اند و افکار حکیمانه و دستورهای اخلاقی و اجتماعی خود را برای هدایت و تربیت خلق در ضمن این افسانه‌ها و اشعار و امثال و آداب و رسوم گنج‌نیده‌اند.

۱. اسپانیولیا روز سه‌شنبه را شوم می‌دانند و می‌گویند: روز سه‌شنبه زن مخواه، به سفر مرو، از خانه خود دور مشو.

اهالی قدیم انگلستان معتقد بودند که هر کس دست راست خرگوش را در جیب داشته‌باشد از مرض روماتیسم شفا می‌یابد.

ایرلندبها برای محافظت از چشم زخم نان و نمک و سیر در گهواره می‌گذارند (مجله بهار، جلد اول، طبع ثانی ۱۳۲۱ صص ۴۶۰-۴۶۱).

دیگر اعتقادات و خرافاتی که بدانندیشان و شکست خوردگان جامعه به عمد یا غیر عمد ساخته و پرداخته و در میان مردم رواج داده‌اند، مانند: افسانه‌ها و امثال زشت و مستهجن و طلسم و جادو و عقاید مربوط به آل و بختک و غول بیابانی و مراسم بخت‌گشایی دختران و بعضی ادعیه و اواراد عجیب و غریب که در هیچ کتاب و حدیث معتبری وجود ندارد و بعضی از آنها زیانهای بزرگ بهداشتی و اخلاقی و اجتماعی دارد. که البته باید سعی کرد این گونه عقاید غلط و زیان‌آور از ذهن مردم محو و بکلی معدوم گردد و به عکس عقاید و رسوم سود بخش و دل‌انگیز از قبیل مراسم عید نوروز و مراسم ختنه سوران و مراسم شب چله و صفت مهمانداری و احترام به نان و آب و فروغ روشنی به اشعار و تمثیلات و حکایات اخلاقی و سودمند را باید نگاه داشت.

باید از تجربه روزگار گذشتگان، سپس از تجربه روزگار معاصران که دوام حیات پیشینیان است و سپس از تجربه همسایگان بهره برد. اگر زندگی مردم را خوبتر بیاموزیم و عالم معنویت را بهتر بفهمیم و کمبودهای مادی‌اش را عمیق‌تر درک نماییم، به همان اندازه برای برطرف ساختن نقایص جامعه توانمند می‌شویم. ولی اگر این گنج پنهانی را دیده و دانسته در نظر نگیریم و به آن دردانه‌های قلب مردم گستاخانه چشم دوانده و آن را ناچیز بدانیم آن گاه به مشکلات حل نشدنی دچار می‌گردیم. و ریشه‌های آن را ندانسته و نفهمیده برداشت‌های نادرست خواهیم داشت. و مادامی که جزیی از مردم هستیم باید آگاهانه به فرهنگ مردم روی بیاوریم.

فرهنگ و ادبیات مردم برای شناخت هر روستا و ده و شهرستان و ناحیه، استان و ولایت، خویش و تبار قوم و قبایل و عموماً تمام خلقیاتی که در آن کشور زندگی می‌کنند آینه زندگی آنهاست.

گردآوری، آموزش، تحقیق و تحلیل آیین‌های ملی و سنت‌های جالب مردمی می‌تواند ما را به اندیشه و افکار، حالات و احوال ذوق و شوق و دیگر جهت‌های روحی، اجتماعی، اخلاقی اقتصادی، ادبی و هنری و غیره آشنا سازد. و همچنین برای فهمیدن تفکر مردم کمک کند. بنابراین فرهنگ مردم ثروت پربهای معنوی بوده، از آن روزی که انسان خود را شناخته است در خدمت مردم است و همچنین این فرهنگ برای آموزش تاریخ واقعی با زمانهای باستان پیوند و گنجی بی‌همتا است.

فراشوش نباید کرد که در کشور غنی و با سابقه از نظر تاریخی- ما جوانمردان و آزادگانی بودند که خود از نعمت سواد محروم بودند ولی در سینه خویش میراث گذشتگان را نگاه داشته و تا زمان ما آورده‌اند و نیز در بین مردم گوهرهایی وجود دارد که ما باید آنها را برای نسل آینده جمع‌آوری کنیم.

برای این کار باید قلب ما سرشار از محبت باشد بی تردید واضح است که فرهنگ و ادبیات مردم سرچشمه تمام نویسندگان، شاعران و دیگران بوده و خواهد بود. جمع‌آوری ادبیات و فرهنگ خصوصاً در زمان ما اهمیت بیشتری یافته است بنابراین لازم است که مردمان خودشان را بشناسند و از احوال خود با خبر گردند و رسوم و عادات، هنر، کسب و صنعت و کلام شفاهی و هر چیزی را که به مدنیّت معنوی او ارتباط پیدا می‌کند بدانند^(۱).
مطلب دیگری که در اینجا باید از آن یاد کرد موضوع ترانه‌ها و اشعار محلی است، ترانه‌ها و اشعار و حتی افسانه‌های محلی بخش مهمی از ادبیات عامه را تشکیل می‌دهند و بهترین نماینده ذوق و قریحه سرزمینی هستند که آن اشعار و ترانه‌ها از آن برخاسته است که خوشبختانه شهرستان درگز از این حیث بسیار غنی است و اشعار و ترانه‌ها و لالایی‌ها و افسانه‌ها محلی این شهرستان بارزترین نمونه ذوق و قریحه مردم آن است.

جدول تطبیق حروف لاتین با فارسی □ ۱۱

جدول تطبیق حروف لاتین با فارسی

مثال	فارسی	لاتین
ابرو	ا (فتحه)	a
آباد	آ (الف ممدود)	ā
برد	أ (ضمه)	O
جوش	او (کوتاه)	u
گوز	او (مجهول)	ū
خانه	إ (کسره)	e
آبادی، سیخ	ای	i-y
بازرس	ب	b
چانه	چ	c,
داد	د	d
فوت	ف	f
گاو	گ	g
محل، هفت	ح، ه	h
جگر	ج	j
کار	ک	k
لال	ل	l
کام	م	m
نان	ن	n
توپ	پ	p
کلاغ، بوق	غ، ق	Q,q
روز	ر	R

مثال	فارسی	لاتین
سرد، صاف، ارث	س، ص، ث	s
شیر	ش	š
توت، طوطی	ت، ط	T
ورید	و	v
خنک	خ	X
یالانچی (دروغ‌گو)	ی	y
زور، لذیذ	ز، ذ	Z
مریض، ظهر	ض، ظ	Z
ژاله	ژ	ž
ایوان	ای	ey
شجاع ^(۱)	ع	a'

توضیح:

در فرهنگ معین جلد یک صفحه ۵۵ درباره حرف (ع) می‌نویسد: مخرج "ع" در فارسی نیست. در کلمات ماخوذ از عربی "ع" را بصورت $a =$ تلفظ می‌کنند مانند: عدم

"ع" را بصورت $\bar{a} =$ ادا می‌کنند مانند: ساعات

"ع" مکسور را $e =$ ادا کنند مانند: علم

"ع" مضموم را $o =$ تلفظ کنند مانند: علوم

اما اگر (ع) در وسط یا آخر کلمه بیاید و ساکن باشد آن را بصورت a' همزه تلفظ می‌کنند مانند:

معلوم

ما نیز در آوا نویسی لاتینی (ع) از این روش پیروی می‌کنیم^(۲)

۱. اثرابی‌نژاد، رضا، ثروت، منصور، فرهنگ معاصر، چاپ اول، ۱۳۶۵ - چاپخانه سپهر - تهران

۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد یک، صفحه ۵۵

جدول تطبیق حروف لاتین با فارسی □ ۱۳

”ها“ غیر ملفوظ در پایان کلمات معمولاً به جای حرکت تلقی می‌شود و در قدیم صدای «ا» داشته است و در تداول امروز «ا» صدا می‌دهد. ما از تلفظ فارسی معاصر پیروی کرده و به ندرت از تلفظ قدیم

یاد می‌کنیم. لانه = Lāne جامه = Jāme خانه = Xāne

همین روش را در حاصل مصدرهای مختوم به ”گی“ نیز مراعات می‌کنیم مانند:

Xānegi = خانگی

در مورد همزه تکیه ما بر تلفظ واقعی فارسی معاصر بوده‌است یعنی هر جا صدای ”ی“ داده با

نشانه ”y“ و آنجا که صدای ”ا“ داده با نشانه ”e“ نمایش داده‌ایم. مانند: مایل زائر

فصل اول

• اوضاع طبیعی

• اوضاع تاریخی

اوضاع طبیعی

سرزمین درگز و وضع طبیعی آن

موقعیت و حدود جغرافیایی

شهرستان درگز که در قدیم به نامهای (داراگرد، نیسیا)^(۱) آپاوار تاکن، خاوران و اتک، باورد، نسا، ابيورد و نسا، ابيورد و درون) معروف و در کتب اسناد تاریخی به این نامها مذکور است و پس از قرار داد آخال در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار حاکمیت خود را نسبت به شهرهای خبوه، بخارا، عشق‌آباد، ابيورد، نسا، روستاهای آنائو، مهنه و رونه و قسمتی از دشت اتک درگز قدیم و همچنین شهرهای مرو و سرخس از دست داد.

محدوده‌ای که اینک شهرستان درگز را تشکیل می‌دهد به مساحت ۸۵۹۷ کیلومتر مربع واقع در ۱۳۰ کیلومتری شمال مشهد بین ۳۷ درجه و ۲۸ دقیقه عرض شمالی و ۵۹ درجه و ۷ دقیقه طول شمالی از نصف‌النهار گرینویچ و ارتفاع ۵۰۰ متری از سطح دریا می‌باشد.

شهرستان درگز محدود است از شمال به جمهوری‌های ازبکستان و ترکمنستان و از مشرق به کلات و از جنوب به شهرستانهای قوچان و مشهد و از مغرب به شهرستان قوچان و جمهوری ترکمنستان. مرکز شهرستان درگز شهر درگز (محمّدآباد) است که در ۱۲۵ کیلومتری قوچان قرار دارد و دارای ۳۱۰۲۸ نفر جمعیت و ۴۵۰ متر ارتفاع از سطح دریا می‌باشد^(۲).

۱. نسا یا نیسیا یا نخت اشکانان یا پارتیان از ملوایف صحراگرد درگز قدیم بود.

۲. نقل از نشریه آمار خراسان، ۱۳۵۱.

«بندیان» درگز، گچبری مربوط به عهد ساسانی

جالبترین و پراهمیت‌ترین قسمت تالار محراب آن است که گچبری‌های آن در تمام دوران باستان‌شناسی ایران طی ۷۰ یا ۸۰ سال نظیر ندارد و به صورت تصویری با ابن گسترده‌گی برای اولین بار است که در ایران کشف می‌شود.

... اثر باستانی بندیان شامل یک تالار بزرگ، اتاق هدایا، آتشکده و گچبری‌های فراوان همراه با نقوش زیبا و کتیبه‌هایی به خط کوفی است که متعلق به اواسط دوره‌ی ساسانی (قرن پنجم میلادی) می‌باشد.

فصل اول / اوضاع طبیعی □ ۱۹

تفریح‌گاه امام قنبر (مؤلف)

۱- کوههای درگز: قسمت اعظم محدوده درگز را کوههای شمالی خراسان فرا گرفته و درگز را به صورت دره‌ای خوش آب و هوا و آباد و حاصل خیز برای تولیدات کشاورزی و رونق دامداری درآورده است. رشته کوه‌های شمالی خراسان که شهرستان درگز را در میان گرفته‌اند، عبارتند از: زرین کوه (قلل داغ) در شمال درگز و کبیت داغ و کوران داغ و قره داغ در مغرب درگز و کوه هزارمسجد در جنوب درگز. درباره وجه تسمیه کوههای هزار مسجد نوشته‌اند: چون در قلّه‌های آن ستونهای مرتفعی دیده می‌شود که از دور شبیه به مناره‌های مسجد می‌باشد ظاهراً به همین علت آن را هزارمسجد نامیده‌اند.^(۱)

مرتفع‌ترین قلّه هزارمسجد ۲۱۶۲ متر ارتفاع دارد از شعب این کوه (الله اکبر) می‌باشد که در جنوب درگز واقع شده و ارتفاع آن ۲۵۷۹ متر است که جاده قدیم قوچان درگز با چندین گردنه خطرناک از آن می‌گذرد.

جلگه‌های درگز

جلگه‌های معروف درگز عبارتند از:

- الف: جلگه درگز که در شمال کوههای هزارمسجد و خمیدگی رشته زرین کوه از سه طرف محصور گردیده است و شیب آن به طرف لطف آباد و مرز ترکمنستان است.
- ب: جلگه‌های نوخندان و درونگر و تکاب که بوسیله رودخانه درونگر مشروب می‌گردد.
- ج: جلگه قره‌باشلو که به وسیله چند چشمه و قناتهای مختلف آبیاری می‌گردد.
- د: جلگه میانکوه و لطف آباد که به وسیله رودخانه زنگلانلو مشروب می‌گردد. که سرچشمه این رود از کوه‌های هزارمسجد است.

هوا و میزان بارندگی و درجه حرارت

هوای شهرستان درگز به طور کلی به دو منطقه متمایز تقسیم می‌گردد.

- ۱- نوع سرد و کوهستانی که ارتفاعات و قلل هزارمسجد و الله اکبر را شامل می‌شود.
- ۲- نوع گرم و کوهپایه‌ای با باران بهاری، که درگز و سراسر مرز ترکمنستان و ازبکستان را فرا

۱. نشریه آموزش و پرورش درگز، ۱۳۵۱، پانی کی.

فصل اول / اوضاع طبیعی ۱-۲۱

می‌گیرد. رطوبت نسبی آن صبح ۶۶ میلی‌متر و ظهر ۴۸ میلی‌متر است.

حرارت متوسط شهر درگز ۱۶ درجه و حداکثر درجه حرارت بین ۳۴ تا ۳۹ درجه می‌باشد و حداقل آن ۲۰ تا ۲۴ درجه زیر صفر می‌باشد.

حد متوسط باران سالیانه در شهر درگز ۴۵۳ میلی‌متر است که در ماه‌های فروردین و اردیبهشت بیشتر است و سپس کاهش می‌یابد^(۱).

رودخانه‌ها و آبهای درگز

رودهای مهم و بزرگ عبارتند از:

۱- رودخانه درونگر، که از کوه‌های شارک و دُربادام (از رشته کوه‌های هزارمسجد سرچشمه می‌گیرد و روستاهای دژه درونگر و باچوانلو و نوخندان تا محمدآباد مرکز شهرستان را مشروب می‌نماید و مازاد آن (اگر باشد) از روستای میرقلعه گذشته و وارد خاک ترکمنستان می‌شود.

۲- رودخانه زنگلانلو یا شمسی‌خان، که از کوه‌های هزارمسجد سرچشمه می‌گیرد و پس از عبور از آبادیهای زنگلانلو، قازان‌بیک، شمسی‌خان و حاتم قلعه و مشروب ساختن اراضی آن روستاها آب آن برطبق قرار داد فی‌مابین ایران و شوروی سابق روستاهای مرزی خاک ترکمنستان را مشروب می‌نماید و مازاد آن مجدداً به خاک ایران برمی‌گردد.

از پنج قسمت آب رودخانه مذکور دو قسمت سهم ایران و سه قسمت سهم ترکمنستان است^(۲).

جریان هر دو رودخانه دائمی و آب آنها شیرین است. رودهای کوچک و آب‌های دیگری نیز در بعضی نقاط درگز مانند چهل میر و چرلاق در جشن‌آباد و غیره وجود دارد که آب آنها به مقدار آب رودخانه‌های مذکور نمی‌باشد.

جمعیت درگز

جمعیت شهرستان درگز براساس سرشماری سال ۱۳۷۵-۹۷-۷۸۰ نفر می‌باشد. جمعیت مرکز

شهرستان ۳۱۰۲۸ نفر است.

۱. نقل از هواشناسی درگز، نشریه آموزش و پرورش، ۱۳۵۱، ص ۱۵.

۲. نشریه آموزش و پرورش درگز، ۱۳۵۱، صفحه ۱۷.

نمایی از پارک ملی چهل میر (تندوره)

محلّهای ییلاقی درگز

- ۱- باغات گلریز و چقر که در شمال شهر درگز واقع شده است.
- ۲- پارک ملی چهل‌میر (تندوره) که در ۱۸ کیلومتری جنوب غربی شهر درگز واقع شده است و دارای مناظر طبیعی و موزه طبیعی حیوانات وحشی می‌باشد که همه ساله سیاحان و ایرانگردان و دانشجویان سراسر کشور و... را به طرف خود جلب می‌کند. این پارک یکی از معدود پارک‌هایی است که اکثر گونه‌های گیاهی و منحصر به فرد دارویی در آن یافت می‌شود و حیوانات وحشی از قبیل آهو، روباه، شغال، و انواع مارها و غیره به چشم می‌خورد.
- ۳- قرخ‌قیز (چهل دختر) که در کنار شهر دستجرد قدیم و شهر کهنه امروز قرار دارد.
- ۴- درّه درونگر که در حاشیه رودخانه آن مناظر و چشم‌اندازهای بسیار زیبایی مردم شهرستان را در روزهای تعطیل به طرف خود دعوت می‌نماید.
- ۵- امام قنبر که در ۲۰ کیلومتری جنوب شهر درگز و در دامنه کوه الله‌اکبر واقع شده است.
- ۶- آبگرم و اردوگاه امیدهای انقلاب اسلامی که در جنوب شهر درگز واقع شده است.

ترکیب اجتماعی مردم

- اهالی شهرستان درگز از نژادهای ترک، کرد، ترکمن، فارس تشکیل شده است که زبان غالب آنها ترکی است.
- ۱- زبان ترکی مخصوص ایل افشار و تیره‌های وابسته به آن و آذربایجانی‌های اهل درگز می‌باشد.
 - ۲- زبان ترکی درگز که بین بومی‌ها و ترکمان‌های درگز رواج دارد که مخلوطی از ترکی آذری و ترکمنی سلجوقی است که امروزه اکثر مردم شهرستان به آن تکلم می‌کنند.
 - ۳- زبان کردی که اکثر اهالی روستاهای درگز بدان زبان تکلم می‌کنند، که به آنها کرمانج هم گفته می‌شود.
 - ۴- زبان فارسی بین یزدی‌ها و کسانی که ارتباط بیشتری با سایر شهرها دارند رواج دارد.

دین و مذهب

طبق سرشماری سال ۱۳۷۵ شمسی دین مردم شهرستان اسلام و مذهب اکثر آنها شیعه اثنی‌عشری و تعدادی نیز اهل سنت می‌باشند.